

**Prof. dr Duško Vejnović, redovni profesor
Univerziteta u Banjoj Luci, predsjednik
Evropskog defendologija centra, Banja Luka,
glavni i odgovorni urednik časopisa
*Defendologija i Sociološki diskurs***

**BEZBJEDNOST SAVREMENOG SVIJETA
KARAKTERIŠU NEIZVJESNI (PROMJENLJIVI)
TRENDOVI I KRATKOTRAJNE VIZIJE**

***„Biće čovekovo ne samo da ne može biti shvaćeno
bez ludila, već ono i ne bi bilo biće, da u sebi ne nosi ludilo kao ograničenje
svoje slobode“***

Žak Lakan

Neočekivani razvoj događaja u međunarodnim odnosima poslije „hladnog rata,“ a posebno poslije specijalne vojne operacije Rusije u Ukrajini bili su gotovo svakodnevna pojava. Njih karakterišu brojne neizvjesne situacije u raznim regijama svijeta. One su bile takvog intenziteta da su dovodile u ozbiljnu sumnju ranije utvrđene i praktikovane forme međunarodnih odnosa i zahtijevale su njihovo preispitivanje. Stoga ne iznenađuje činjenica da čitav svijet prožima dubok osjećaj nesigurnosti, (ne) bezbjednosti i da se u svijetu danas ne može da kaže da je bezbjedan, kao ni da jasno formuliše prirodu, izvore, obrasce i granice ugrožavanja individualne, societalne, (ljudske), državne i globalne bezbjednosti. U svijetu je nastala situacija u kojoj je neizvjesnost postala norma i predmet zebnji. Zbog toga, optimizam koji se pojavio na početku posljednje decenije 20. vijeka i početkom 21. vijeka, a koji je bio zasnovan na okončanju hladnoratovskih opasnosti i na novom talasu demokratije, izgleda danas, kao spisak želja i zadivljujućih iluzija. Prije nego

uopšte šta više istaknemo o načinima ugrožavanja sigurnosti i bezbjednosti, prvo ćemo da definišemo pojmove kao što su **izazovi, rizici i prijetnje** koje su od izuzetnog značaja za izučavanje osnova defendologije, kao nauke o zaštiti, odbrani i bezbjednosti na naučnom diskursu zaštita+odbrana=bezbjednost, što prikazuje povezanost ove tri oblasti kao prst i nokat.

Izazov je pojam višeg, opšteg nivoa, koji simbolizuje pojavu (proces) koja je moguća i vjerovatna, po intenzitetu potencijalan, po širini sveobuhvatan, više smjieran i početno vrijednosno neutralan - aktivnost na koju tek u budućnosti treba reagovati. Njegova početna neutralnost ima dvije strane-negativnu, koja podrazumijeva njegovo prerastanje u rizik ili prijetnju s obzirom na postepeno povećanje vjerovatnoće štetnog uticaja na određeni objekat bezbjednosti, i pozitivnu, koja podrazumijeva takav smjer određenih procesa i aktivnosti koje treba da vode unaprijeđenju stanja bezbjednosti. Početna neutralnost može tokom vremena da zadobije negativno ili pozitivno usmjerenje. Ukoliko preovlada negativna usmjerenost, izazovi prerastaju u rizik i postepeno se povećava vjerovatnoća štetnog uticaja na određeni objekat.

Rizik, etimološki znači opasnost, izlaganje opasnosti i posao ili ulog povezan s opasnošću da propadne. Rizik je potencijalna opasnost, i ne znači isto što i destrukcija, već je, prije, prijetnja destrukciji. Počinje tamo gdje prestaju povjerenje i sigurnost. Pod rizikom se u Oksfordskom rječniku podrazumijeva vjerovatnoća ili mogućnost opasnosti, gubitka, ozljede ili neke druge štetne posljedice; dok prema Ekonomsko-poslovnoj enciklopediji rizik znači mogućnost i određeni stepen vjerovatnoće da će nastupiti neki događaj ili dejstvo sa nepovoljnim posljedicama, odnosno nastajanje štete usljed nepredviđenih događaja. Rizik može da bude izazvan dejstvom slučaja ili više sile, tj. nezavisno od volje subjekata, a može se izazvati i postupcima samih subjekata - njihovom krivicom. Prema Vojnoj enciklopediji, rizik je svjesno izlaganje opasnosti od mogućnosti različitih ishoda. Rizik se, dakle, može

odrediti kao mogućnost, odnosno kao određeni stepen vjerovatnoće nastupanja nekog događaja ili dejstva s nepovoljnim posljedicama, pri čemu njegovo otklanjanje ili smanjenje zavisi od nivoa poznavanja pojave u kojoj je sadržan. U istraživanju, pod rizikom će se podrazumijevati svi fenomeni globalizacije koji su ishodište nepovjerenja, nesigurnosti i nejednakosti, i koji mogu, kao takvi, da postanu potencijalna opasnost po stabilnost i mir u pojedinim državama, kao i svijetu u cjelini.

Prijetnja je u najširem smislu, svjesna namjera da se prouzrokuje šteta nekoj osobi, svojini ili pravu, da bi se prinudio objekat prijetnje da ispuni nametnuto ponašanje. Prijetnja je, takođe, namjera da se nanese šteta ili sprovede kazna, kao i naznaka nekog neželjenog i neprijatnog događaja, odnosno mogućnost nanošenja zla. Isto tako, prijetnja je vrsta pritiska sa pozicije sile kojom se suprotna strana želi zastrašiti i iscrpljivati, kako bi se prisilila na određene ustupke, a može se definisati i kao sposobnost uvećanja namjera.

Savremene teorije međunarodnih odnosa i bezbjednosti ukazuju na ozbiljne i razne dileme oko tumačenja novonastalih kategorija aktuelnog stanja međunarodne bezbjednosti i rješavanja novih izazova, a još su neodređenije u pogledu njihovog budućeg razvoja. Slika međunarodnih odnosa i bezbjednosti, kakvu je prvih godina nakon „hladnog rata“ Rozenau opisao slijedećim riječima, „...bez obzira kakvo je uređenje zamijenilo američko-sovjetsku bipolarnost, u najboljem slučaju radi se o nekim početnim strukturama, a u najgorem slučaju jednostavno o rasprostranjenom neredu“¹ aktuelnija je danas nego prije skoro tri decenije kada ju je Rozeon formulisao. Zbog toga, sve komparacije činilaca i parametara međunarodnih odnosa i bezbjednosti prije i poslije „hladnog rata“ jasno ukazuju da je došlo do dubokih promjena globalne političko - bezbjednosne scene, uključujući i prirodu

¹ Simić R. D., *isto*, str. 80

bezbjednosnih prijetnji, izazova i rizika. Društvene promjene nastale u posljednje dvije decenije XX vijeka i početkom XXI vijeka nošene na krilima neoliberalizma dovele su do turbulentne situacije u svim sverama ljudskog društva, a posebno u bezbjednosti, politici, ekonomiji, pravu, moralu, socijalnoj politici itd. Ove promjene omogućile su stvaranje mreža opasnih, kontinuiranih, sveprisutnih i manje vidljivih izazova, rizika i prijetnji, čija promjenljiva priroda i multiplicirane varijacije otežavaju njihovo definisanje. Prema jednoj od klasifikacija **aktuelni izazovi i prijetnje globalnoj bezbjednosti se razvrstavaju na: terorističke (nacionalnih i transnacionalnih razmjera), za proliferaciju oružja radi masovnog uništavanja; prijetnje od nestabilnih režima; lokalne i transnacionalne mreže kriminala, trgovine ljudima, oružjem, opojnim sredstvima i, što je najčešća pojava, kombinovane prijetnje, u kojima transnacionalne mreže etno - vjerskih fanatika objedinjavaju više ekstremnih elemenata razorne moći.** Na početku novog milenijuma kada je, čak i po očekivanjima skeptika, čovječanstvo trebalo da uđe u period relativno stabilnog mira, svjetsku realnost i dalje karakterišu snažne turbulencije u međunarodnim odnosima i brojne kontradiktornosti. Naime, znatno je oslabila dominacija međunarodnog sistema i pored velike moći koju realno još ima. Autoritet nadnacionalnih međunarodnih institucija svih nivoa je u većoj mjeri oslabio. Države se mijenjaju, ali opstaju i nastavljaju svoju ključnu ulogu u međunarodnim odnosima. Suverenitet, kao jedan od stubova državnosti, je ugrožen, ali se i dalje energično afirmiše. Vlasti slabe, ali koriste svoja ovlašćenja. Javnost je prisutnija na svjetskoj sceni, ali se njome programirano upravlja. Treba obezbjediti slobodu medija, ali i slobodu od nekih neprofesionalnih, tendencioznih medija. Granice se čuvaju, ali postaju poroznije. Novonastale suprotnosti, dovode do raznovrsnih i svakodnevnih neizvjesnosti koje pokazuju da je svijet duboko zagazio u epohalnu transformaciju dinamičkih pojava, čiji pravac razvoja ne obećava skoro smirivanje

tokova i ispunjenje realnih očekivanja. Ukratko, **savremeni svijet karakterišu neizvjesni (promjenljivi) trendovi i kratkotrajne vizije.** Neizvjesnost globalnih trendova u savremenim međunarodnim odnosima izaziva određene dileme i navodi na razmišljanje zašto je okončanje „hladnog rata“ dovelo do povećanja nestabilnosti? Odgovarajući na postavljena i srodna pitanja i dileme, većina naučnika ističe da je eliminacija bipolarne strukture u svijetu razlog bezbjednosne nestabilnosti. U široki spektar mogućih podsticaja neizvjesnosti, prvenstveno se ubrajaju: dinamičan razvoj starih i novih tehnologija; smanjenje rastojanja zahvaljujući umreženosti svih društvenih entiteta (privrednih, političkih, kulturnih i dr.), nedostatak međusobnog povjerenja, globalizacija ekonomije (naročito tržišta), eksplozivno širenje različitih organizacija, informaciona revolucija, dezintegracije i integracije regiona, „formatiranje“ demokratije, širenje feudalizma, oživljavanje historijskih netrpeljivosti i druge pojave. Do promjena parametara globalnog sistema, kako smatra Rosenau, došlo je usled multipliciranja i promjena utičućih faktora na svjetskoj političko-bezbjednosnoj sceni kada parametri globalnog sistema služe kao izvori konstantnosti, na jednoj i kao granični uslovi u okviru kojih dolazi do varijacija, ali nikada toliko velikih da bi se izmijenila osnovna struktura sistema na drugoj strani. Međutim, u rijetkim historijskim trenucima, parametri sistema prolaze kroz enormne potrese i promjene. Zaista, dinamika promjena kroz koju danas prolaze parametri globalnog sistema, uzrokuju brojne tenzije između suprotstavljenih tendencija prema fragmentaciji ili prema integraciji. Fenomen usitnjavanja koji je Rozenau nazvao „fragmentacija“, djeluje rogotatno, kako kaže sam autor, „...dobro obuhvata interaktivne i uzročne veze između globalizovanih i lokalizovanih sila koje mijenjaju osnovnu strukturu svjetskih odnosa“². Svaka ozbiljna analiza izazova bezbjednosti neoliberalne države morala bi sadržavati

² Simić R. D., *isto*, str. 69

odgovore na dva sljedeća pitanja: prvo, kakve su posljedice dinamičkih promjena činilaca makro i mikro parametara globalnih i regionalnih odnosa po globalnu bezbjednost na kraju 20. i početkom 21. vijeka? I drugo da li su regionalne i globalne političko-bezbjednosne, ekonomske, tehničko-tehnološke, kulturološke i druge promjene, na smijeni dva milenijuma, dovele do pojave novih izazova, rizika i prijetnji, koje ugrožavaju globalni mir i bezbjednost? Odgovori na ova dva pitanja, u stvari, pružaju mogućnost saznavanja koje su osnovni bezbjednosni izazovi neoliberalne države, koji su se za posljednje dvije decenije u toj mjeri promijenili da ne liče na svoju neposrednu prošlost. Zahvaljujući snažnom i višestrukom razvoju svih vrsta komunikacija, ljudi su se širom svijeta danas međusobno približili. Brojne informacije, saznanja i ideje su dostupne velikom broju ljudi. Oko njih se brzo formiraju „frontovi“ ljudi širom svijeta. Pojedinci, grupe i nacije se ne okupljaju toliko oko određenih vrijednosti zato što imaju identične ili slične stavove o njima, nego zato što im se pruža mogućnost da zajedničkim nastupom ostvare svoje interese. Ova promjena ima globalni obim i univerzalni karakter. Međutim, kako primjećuje i Rozenau, „...ovaj trend kolektiviteta građana preko državnih granica sve češće poprima radikalne forme, koje se bez sumnje, kod svakog racionalnog subjekta međunarodnih odnosa doživljavaju kao zajednički izazov bezbjednosti.“³ Eklatantan primjer za to predstavlja „islamski fundamentalizam“, naročito sa svojim ekstremnim terorističkim frakcijama, koje su danas nosioci transnacionalnog terorizma, jedne od glavnih prijetnji globalnom miru i bezbjednosti. Smanjenje uticaja države na glavne tokove društva, minimiziranje njenog suverenog odlučivanja prilikom regulisanja tih tokova dovelo je do pojave druge grupe izazova sa kojima se suočava neoliberalna država, a ta grupa izazova je direktno vezana za krizu autoriteta države i njenih institucija. Iako države i dalje održavaju javni red primjenom zakonite sile,

³ Simić R. D., *isto*, str. 70

njihova sposobnost da rješavaju probleme ugrožavanja bezbjednosti je znatno smanjena. Takoreći, država i njene institucije su nemoćne pred inoviranim formama, sadržajima, metodama i postupcima globalnih i lokalnih centara ugrožavanja bezbjednosti i sigurnosti na svim nivoima realnog života stanovništva. Zato se, autoritet i legitimnost vlasti u pojedinim državama sve češće dovode u pitanje. Ovakvo stanje, tj. odsustvo bezbjednosti, do sada je karakterisalo neke zemlje u Africi i Aziji ali danas, pod pritiskom neoliberalizma broj takvih država se rapidno povećava. Krize koje se javljaju u državama sa nestabilnim režimima, ispoljavaju se u različitim oblicima, ali nezavisno od toga sve one predstavljaju opasnost za njihovo stanovništvo i za bezbjednosno okruženje uopšte. Poseban izazov i uvećan rizik za tradicionalno shvatanje bezbjednosti predstavljaju države koje raspolažu sa oružjima za masovno uništavanje (u daljem tekstu: OMU (eng. *Weapons of Mass Destruction, WMD*)), koje se dodatno uvećava nekontrolisanim širenjem i proliferacijom ovog oružja. Ovakvom ponašanju su naročito sklone države sa nestabilnim režimima, nedostatkom državnog autoriteta vlasti i one koje su u sprezi sa tradicionalnim terorizmom. **Sljedeći bitan izazov za svjetsku-globalnu, bezbjednost, predstavlja mogućnost upotrebe nuklearnog oružja.** Iako je ogroman arsenal nuklearnog oružja, na određen način smanjen, vjerovatnoća izbijanja globalnog rata i mogućnost upotrebe nuklearnog oružja nije isključena, pa i dalje predstavlja jednu od glavnih prijetnji bezbjednosti i miru u svijetu. Značajan doprinos globalnim izazovima bezbjednosti, naročito u razvijenom zapadnom svijetu, podstakla je komunikacijska revolucija. Teorija globalista po kojoj je cijeli svijet jedno „globalno selo“ pokazala se kao utopistička, jer brzina i jasnoća sa kojom se danas prenose informacije putem televizije i savremenih sredstava komunikacija, interneta, društvenih mreža, satelita i drugih mikroelektronskih uređaja, dovele su do još poroznijih nacionalnih granica, a svjetska politika bezbjednosti je, u nizu svojih komponenti postala još ranjivija.

Danas čitav svijet, lideri, naučnici, vojni stratezi, umjetnici, avanturisti i ostalo građanstvo u realnom vremenu dobijaju iste slike i opise o tome šta se dešava na bilo kojoj svjetskoj destinaciji, i to o najraznovrsnijim događajima, pojavama i procesima. Ugroženost savremenih sistema komunikacija, koji predstavljaju vitalne segmente ekonomije, trgovine, saobraćaja i uopšte državnog, regionalnog i globalnog prosperiteta, bez dileme predstavlja rastući izazov za globalnu bezbjednost. Izazovi koji dolaze od sve snažnijih tendencija globalizacije, takođe, su vrlo značajni za međunarodnu bezbjednost. Kapital, proizvodnja i tržišta su globalizovani i isprepleteni u mreže svjetske ekonomije. One prevazilaze tradicionalne oblasti političke nadležnosti države i mogu sve značajnije da utiču na brojne činioce svjetske politike. Globalizacija slabi veze proizvođača i radnika sa njihovim državama, širi horizonte u okviru kojih građani razmišljaju o svojim interesima i intenzivira formiranje transnacionalnih organizacija. Brz rast i sazrijevanje multicentričnog svijeta vodi slabljenju države. Ona više nije menadžer nacionalne ekonomije, već postaje instrument za prilagođavanje nacionalne ekonomije potrebama širenja svjetske ekonomije. Međutim, centralizacija svjetske ekonomije i drugih oblasti života ne dovodi uvijek do poželjnih pozitivnih posljedice za sve narode širom svijeta. Naprotiv, različite posljedice globalizacije dovode do tenzija različitih efekata i sve više utiču na podjele ljudi širom svijeta. U centru tih podjela sučeljavaju se interesi transnacionalnih kompanija i velikih grupa koje prevazilaze nacionalne granice. To, takođe, predstavlja novi izazov svjetskoj bezbjednosti. Veliki broj novih izazova predstavljaju dugoročno ugrožavanje izvora opštih univerzalnih vrijednosti, pa samim tim i bezbjednosti kao jednoj od njih i istovremeno, čuvaru svih vrijednosti. Oni čine grupu rizika koji ne spadaju isključivo u oblast nadležnosti države i njenih diplomatskih institucija već ukupne ljudske civilizacije. U ovu grupu spadaju: ograničenja životnih resursa (pitke vode, energenata, čistog vazduha i hrane), zagađenje životne sredine, trgovina drogom i

ljudima, nasilne migracije i masovno rasprostranjene bolesti. Redukcija sposobnosti države da rješava probleme nepoštovanja principa suvereniteta, sasvim jasno predstavlja prijetnju međunarodnoj bezbjednosti. Suverenitet i nezavisnost država može doći u pitanje, ili biti znatno redukovan, uslijed djelovanja niza činilaca kao što je rastuća globalizacija nacionalnih ekonomija, ograničenja koja nameću spoljni dugovi, aspiracije susjednih i drugih zemalja na teritoriju i vitalne prirodne resurse, izazovi grupa koje pokušavaju da postignu veću autonomiju i drugih nepoželjnih okolnosti. Npr. nacionalizmi, kao izvori tendencija dezintegracije država, prerastanjem u etničke sukobe, sve češće proširuju lepezu svjetskih, globalnih izazova bezbjednosti. Pored raspolućenosti svjetske politike na državocentrični i multicentrični svijet, postoji još jedna suštinska podjela svijeta i to na: razvijene i na nerazvijene zemlje. Upravo ova podjela u bliskoj budućnosti uz ekološke probleme i migracije svjetskog stanovništva postaju jedan od ključnih izazova bezbjednosti neoliberalne države. Očigledno je da na razgraničenju dva milenijuma, **globalnu bezbjednost karakteriše mješavina „starih“ i „novih“ izazova, rizika i prijetnji.** Većinu njih, a naročito onih najopasnijih (kombinovanih „hibridnih“) teško je definisati, pratiti i procjenjivati.